

Značaj fonda “Kotarski šerijatski sud Tuzla”, kao primarnog historijskog izvora, za rekonstrukciju prošlosti

Esaf Lević, prof.

Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla

Abstrakt: U radu se govori o arhivskoj građi pravosudne provenijencije koja je grupisana u arhivskom fondu “Kotarski šerijatski sud Tuzla” i čuva se u Arhivu Tuzlanskog kantona. Dat je i osvrt na osnovne zakonske odredbe unutar kojih je stvaralac, tj. sud djelovao, te aspekti upotrebe navedene arhivske građe u istraživanju lokalne historije. Njen značaj je neizmjeran za istraživanja prošlosti Tuzle i okoline. **Ključne riječi:** Kotarski šerijatski sud Tuzla, zakoni, šerijatski sudije, Arhiv Tuzlanskog kantona.

U cilju stvaranja potpune i zaokružene slike o osnovnim i specifičnim društvenim tokovima i zbivanjima unutar lokalnih okvira, kao nezaobilazan faktor treba se uzeti arhivska građa sudske provenijencije¹. Nažalost, istraživači lokalne historije u Bosni i Hercegovini bili su, u većini slučajeva, uskraćeni u mogućnosti korištenja ovih primarnih izvora, najviše zbog nesređenosti arhivskih fondova i nemogućnosti pristupa građi, iako se radi o sudskoj dokumentaciji, dakle relevantnim izvorima. Ipak je, donekle, kada je u pitanju korištenje sudske dokumentacije, bilo odstupanja u pogledu prevođenja i objavljivanja dokumentacije sudova, posebno vezanih za period osmanske okupacije. Tu se najviše radilo na sidžilima, odnosno protokolima odluka i zapisa kadije određene teritorijalno-upravne oblasti u kojoj je kadija imao pravne ovlasti.

Uspostavom austrougarske okupacione vlasti u Bosni i Hercegovini dolazi i do promjena u oblasti sudstva. Sudovi su djelovali unutar kotarskih ureda, a unutar njih, kao posebno odjeljenje, djelovali su i kotarski šerijatski sudovi. Uspostavljeni su *Naredbom*

*o ustrojstvu i djelokrugu šerijatskih sudova*² 1883. godine. Po ovoj Naredbi, u nadležnost šerijatskih sudova spadali su³:

- Poslovi, koji se odnose na muhamedansko ženidbeno pravo, ako su i muž i žena muhamedanskog vjerzakona, i to bez razlike, da li se radi o imovinsko-pravnim ili drugim poslovima;
- u isto tolikom opsegu raspravljanje i rješavanje u svim poslovima, koji se tiču prava i dužnosti između muhamedanskih roditelja i djece;
- raspravljanje ostavštine muhamedanaca i dijeljenje ostavštine, ukoliko ova sastoji se od mulk-imetka (pokretni imetak i nepokretnine, koje se broje kao vrst mulka [milč]);
- *raspravljanje i rješavanje o svim tužbama glede ostavštine i u ime dijeljenja ostavštine, koje se odnose na vrsti ostavštine imenovane u predašnjoj točki, zatim o tužbama koje se tiču zapisa, (što se testamentom ostavlja za dobrotvorne svrhe, pojedinim osobama), ili drugih odredaba učinjenih za slučaj smrti.*

Kod šerijatskih sudova, u prvoj molbi, sudio je šerijatski sudac kao inokosni sudac, a u drugoj molbi odlučivalo je vijeće četvo-

1 O arhivskim fondovima sudske provenijencije u arhivima Bosne i Hercegovine pogledati: mr. Stjepan Ivanković, Stanje arhivske građe pravosudnih organa u Bosni i Hercegovini, *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, god. 26/1986, Sarajevo 1986., str. 115-121.

2 *Zbornik Zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1883.*, Sarajevo, Tisak Zemaljske tiskare, 1883., str. 538-542.

3 Isto, str. 540.

rice sudija, pod predsjedništvom predsjednika vrhovnog suda (šerijatski vrhovni sud).⁴

Naredba kojom se proširuje nadležnost šerijatskih sudova u muhamedanskim ostavštinskim poslovima,⁵ odredila je okolnosti u kojima šerijatski sudovi moraju sprovesti ostavinsku raspravu:

- Ako među našljednicima ima maloljetnih, umobolnih ili u opće takvih osoba, koje spadaju pod tutorstvo ili kurateluz;
- ako su našljednici sudu nepoznati ili ako našljednika nema;
- ako je od onih, za koje se drži da će im na temelju ugovora, naredbe posljednje volje ili zakona našljedstvo pripasti, jedan ili drugi odsutan;
- ako našljedstvo sastoji iz nepokretnih dobara.

Godine 1906. donesena je *Naredba o ustrojenju (organizaciji) kotarskih sudova u Bosni i Hercegovini*,⁶ kojom su poslove kotarskih ureda kao šerijatskih sudova preuzeli šerijatski kotarski sudovi, kao odjeljenja kotarskog suda. Odluke donosi po činu najstariji šerijatski sudac, koji je dužan i potpisivati otpравke šerijatskog suda, što su određeni za stranke. Ovom Naredbom kotarski sudovi izlaze iz nadležnosti kotarskih i okružnih predstojnika, a službeni nadzor nad njima vrše okružni sudovi, Vrhovni sud, te Zemaljska vlada. Iste godine donesena je *Naredba*⁷ koja je šerijatskim sudovima dala mogućnost ovjeravanja potpisa i muhurova muslimana na svim ispravama svake vrste.

U periodu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca donesen je, 1929. godine, *Zakon o uređenju redovnih sudova za Kraljevinu Srba,*

Hrvata i Slovenaca,⁸ kojim su kotarski sudovi postali sreski.

Donesen je i *Zakon o uređenju šerijatskih sudova i o šerijatskim sudijama*⁹. U njihovu nadležnost spadali su slijedeći predmeti¹⁰:

- predmeti bračnog prava, ako su muž i žena islamske vere ili ako je brak sklopljen pred šerijatskim sudom odnosno pred licem ovlaštenim od šerijatskog suda, i to bez razlike da li se tiču imovinsko pravnih ili drugih pitanja iz bračnog odnosa;
- u istom opsegu svi predmeti, koji se odnose na prava i dužnosti između roditelja i dece; u ove se broje i sporovi o tome, da li je dete u zakonitom braku rođeno;
- raspravljajanje i deoba zaostavština muslimana;
- tužbe, koje se tiču zaostavština, u koliko su posredi pitanja prava nasleđa i valjanosti odredbe učinjene za slučaj smrti;
- postavljanje staratelja maloletnim muslimanima i stavljanje punoletnih muslimana pod starateljstvo kao i ukidanje starateljstva i proglašavanje maloletnih muslimana punoletnim;
- proglašavanje muslimanskih lica umrlim; i
- svi sporovi koji se odnose na prava i dužnosti, što se osnivaju na vakufskom svojstvu jednog imanja, koliko nije vakufsko svojstvo samo sporno, kao i sporovi o tome, da li je po šerijatsko-pravnim propisima naredbom posljednje volje ili pravnim poslom među živima zasnovan vakuf.

Sreski šerijatski sudovi ovlašćeni su i na to, da ovjeravaju potpise muslimanskih lica.

Donošenjem *Zakonske odredbe o izricanju osuda, o nazivima sudova i sudaca i o upotrebi čistog hrvatskog jezika kod sudova*¹¹, te *Zakonske*

4 Isto, str. 541.

5 *Zbornik Zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1885.*, Sarajevo, Tisak Zemaljske tiskare, 1885., str. 83-84.

6 *Zbornik Zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1906.*, Sarajevo, Zemaljska štamparija, 1907., str. 69-70.

7 *Naredba o ovlaštenju šerijatskih sudova, da mogu ovjerovljavati potpise stranaka islamske vjere, Zbornik Zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1906.*, Sarajevo, Zemaljska štamparija, 1907., str. 662.

8 *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, br. I-LXII, prvo polugode, 1929., Državna štamparija Kraljevine SHS, Beograd, 1929., str. 105.

9 Isto, str. 422-426.

10 Isto, str. 422.

11 *Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvat-*

odredbe o izmjeni zakona o uređenju šerijatskih sudova i o šerijatskim sucima od 31. ožujka 1929. godine¹², sudovi mijenjaju naziv, tako da i šerijatski sudovi ponovo postaju kotarski.

Šerijatski sudovi su ukinuti 06. marta 1946. godine.

Kada je pitanju arhivska građa nastala radom navedenih sudova, treba istaknuti da je njen položaj u strukturi fundusa arhiva u Bosni i Hercegovini veoma neujednačen. Tako na primjer, u pojedinim arhivima ona uopšte nije izdvojena u posebne fondove. S druge strane, stanje obrađenosti je veoma loše te su, u tom pogledu, male mogućnosti njene upotrebe. Treća otežavajuća okolnost, u pogledu korištenja, proizilazi iz činjenice da se radi o dokumentaciji veoma osjetljivog sadržaja. Također, i od strane samih arhivista u Bosni i Hercegovini ovoj vrsti građe, posebno kada su u pitanju šerijatski sudovi, posvećivana je mala pažnja, pa se može, kao kuriozitet, navesti činjenica da je objavljen samo jedan stručni rad na temu zaštite i obrade građe sudske provenijencije¹³.

Građa fonda "Kotarski šerijatski sud Tuzla" razvrstana je, u kutije i fascikle po referatima i godinama nastanka, na slijedeći način:

K-1 (627): F-1 – 1894. godina: Smrtovnice / Ostavinski spisi; F-2 – 1898. godina: Smrtovnice / Ostavinski spisi; F-3 – 1899. godina: Sudski spisi, Spisi u bračnim odnosima, Smrtovnice / Ostavinski spisi, Razni spisi.

K-2 (631): F-1 – 1901. godina: Sudski spisi, Spisi u bračnim odnosima, Smrtovnice / Ostavinski spisi, Razni spisi.

K-3 (628): F-1 – 1910. godina: Smrtovnica / Ostavinski spis – Bakir-beg Tuzlić.

K-4 (632): F-1 – 1910. godina: Bračne

parnice / Bračni ugovori; F-2 – 1913. – 1927.: Spisi dostavljani Kotarskom sudu na uređivanje.

K-5 (633): F-1 – 1915. godina: Sudski spisi.

K-6 (620): F-1 – 1919. godina: Bračni sporovi.

K-7 (629): F-1 – 1919. godina: Ostavinske parnice.

K-8 (630): F-1 – 1919. godina: Ostavinske rasprave.

K-9 (631): F-1 – 1919. godina: Ostavinske rasprave; F-2 – 1920. godina: Sudska rješenja, Ostavinske rasprave; F-3 – 1921. godina: Ostavinske rasprave / Sudski spisi.

K-10 (621): F-1 – 1924. godina: Ostavinske rasprave.

K-11 (619): F-1 – 1927. godina: Ostavinske parnice.

K-12 (618): F-1 – 1927. godina: Ostavinske rasprave.

K-13 (624, 626): F-1 – Ostavinske rasprave: 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1935., 1937., 1938., 1939.; F-2 – 1940. godina: Spisi u bračnim odnosima (P), Ostavinske rasprave; F-3 – 1941. godina: Sudski spisi (R).

K-14 (624): F-1 – 1941. godina: Ostavinske rasprave; F-2 – 1941. godina: Spisi u bračnim odnosima (P).

K-15 (626): F-1 – 1942. godina: Sudski spisi (R), Spisi u bračnim odnosima (P), Ostavinske rasprave (OS); F-2 – 1943. godina: Sudski spisi (R), Ostavinske rasprave (OS).

Kao što se može vidjeti iz navedenog popisa, fond "Kotarski šerijatski sud Tuzla" obuhvata arhivsku građu nastalu radom Kotarskog ureda kao šerijatskog suda i Kotarskog šerijatskog suda. Građa je nastala u vremenskom periodu od 1878. do 1946. godine, izuzimajući period od 1929. do 1941. godine (u tom periodu djelovao je Sreski šerijatski sud pa je ta građa izdvojena u poseban fond). Najstariji spis u ovom fondu, fondu "Kotarski šerijatski sud Tuzla", datira iz 1894. godine. Važno je istaknuti da građa nije u potpunosti sačuvana, ali je njena vri-

ske, izdaje Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, godina 1941., svezak I.–XII., broj 1. – 1258., godište I., Tisak Hrvatske državne tiskare u Zagrebu, str. 11.

12 Isto, str. 230.

13 Enisa Marić, Sređivanje građe kotarskih (sreskih) sudova u Arhivu Hercegovine Mostar, *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, god. 26/1986, Sarajevo 1986., str. 145-149.

jednost veoma velika, naročito za izučavanje pravne i ekonomske historije, kao i općedruštvenih kretanja unutar bošnjačkog nacionalnog tijela na širem tuzlanskom području. To posebno ako se ima u vidu da su sačuvani spisi svih referata u kojima su šerijatski sudije zakonom bili obavezni odlučivati. Također je sačuvana i dokumentacija viših instanci vlasti, čiju je realizaciju kadija bio dužan nadgledati, te akti samog suda, na osnovu koje bi se mogla izvršiti rekonstrukcija načina njihovog poslovanja. Ovo je naročito značajno s obzirom da nisu saču-

vane nikakve interne evidencije suda. Kao osobito vrijedan dio ovog fonda, treba istaknuti Ostavinski spis 2298/910 (odnosi se na Bakir-bega Tuzlića), ali su kroz spise zastupljene i druge poznate tuzlanske porodice i pojedinci.

Sva vrijednost ove arhivske građe je prepoznata i od strane Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, koja je fond "Kotarski šerijatski sud Tuzla" proglasila nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine¹⁴.

14 Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, po ovom pitanju, zasjedala je od 01. do 04. decembra 2009. godine. Vidjeti: www.kons.gov.ba